

Ezután *Gulya János* válaszol az opponenseknek. Kálmán Bélának a bevezető részre és a magánhangzók tárgyalására vonatkozó megjegyzéseivel egyetért. A második és a további szótag magánhangzói XVIII. századi állapotának vizsgálatát némi előtanulmányok után maga is fontosnak tartja és a továbbiakban el is szándékszik végezni. Lényegében egyetért az opponensnek a mássalhangzó vizsgálatokra tett megjegyzéseivel is. Az egyes mássalhangzókat — főként a *k* hangot — több pozícióban is meg kellett volna vizsgálni az opponens véleménye szerint. A jelölt helyesnek tartja ezt a megjegyzést is, csak kérdéses, hogy a rendelkezésére álló csekély anyagot célszerű lett volna-e a *k* hang három részbeni tárgyalásával még jobban részletezni, elaprózni.

Sz. Kispál Magdolna opponens hiányolta a dolgozatban a hosszúságjelölés elmaradását. A XVIII. századi lejegyzésekben ezt nem lehet elvárni, akkor, amikor az orosz ember számára különben is rendkívül nehéz feladat a magánhangzók kvantitásának felfogása. A szójegyzéket tartalmazó III. fejezettel a jelölt sincs megelégedve. Legszívesebben mind facsimilében, mind nyelvtörténeti szótár alakjában közzétenné az egész anyagot.

Grétsy László kérdésére válaszolva a jelölt elmondja, hogy a dolgozat anyaga most kerül először napvilágra és rendkívül sok problémát rejt magában. Ő a maga részéről semmi esetre sem tartja a kérdés vizsgálatát lezártnak.

Moór Elemérnek adott válaszában a jelölt leszögezi, hogy a tavidai végbement hangsúlyeltolódást feltétlenül tatár hatásnak tartja. A tavidai nyelvjárás volt leginkább tatár hatásnak kitéve és így nyilatkozik erről a kérdésről az eddigi szakirodalom is. Közvetlen tényeket erre vonatkozólag a szójegyzékes anyag nem ad, de a második és további szótagok redukciója azt mutatja, hogy ez a jelenség nem túl régi és ez jól összeegyeztethető az aránylag kései tatár hatással.

N. Sebestyén Irén elnöki zárószavában hangsúlyozta a Szovjetunió levéltáraiban található finnugor és szamojéd vonatkozású kéziratok kutatásának fontosságát, ami jelentős eredményekkel gazdagíthatja az illető nyelvek történetére vonatkozó ismereteinket. Kívánatos lenne, hogy ilyen kutatások a közeljövőben más rokon nyelvekre vonatkozólag is meginduljanak.

A bírálóbizottság egyhangúlag elfogadta *Gulya János* értekezését kandidátusi disszertációul.

A vitát összefoglalta

Bereczki Gábor

a bizottság titkára

GRÉTSY LÁSZLÓ „A SZÓHASADÁS” CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1960. június 14-én tartotta Grétsy László kandidátusi értekezésének vitáját. A bíráló bizottság elnöke *Telegdi Zsigmond*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa, titkára *B. Lőrinczy Éva*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa volt; tagjai pedig *Balázs János*, *Fónagy Irán* és *Lőrincze Lajos*, mindhárman a nyelvészeti tudományok kandidátusai.

Tamás Lajos levelező tag — aki elsőként ismertette opponensi véleményét — arra mutatott rá, hogy a maga részéről sem a nemzetközi, sem pedig a magyar nyelvtudományi irodalomban nem ismer olyan munkát, amely a szóhasadást: a párhuzamos alak- és jelentésmegoszlást oly elvi következetességgel s ugyanakkor olyan nagy tömegű nyelvtörténeti anyag mozgatóásával és rendszerezésével tanulmányozná, mint Grétsy dolgozata. A szerző magának a szóalkotási folyamatnak a dialektikáját igyekszik megragadni, amikor az elkülönült jelentésű és alakú szavak egymáshoz való viszonyát tanulmányozza irodalmi és köznyelvünk történetének folyamán. Szemmel láthatólag törekszik arra, hogy munkájában eleget tegyen a marxista dialektikus módszer követelményeinek, s ezért nem meglepő, hogy a szóhasadásnak immár kimutathatóan lezárt esetein kívül azokra is sort kerít, amelyekben teljes értékű szóhasadás még mindig nem jött létre (pl. a *kavar* — *kever* esetében), a folyamat tehát még nem zárult le. Ennek mintegy ellentípusa a *perem* — *prém* alakpár, amelyekben a folyamat már annyira lezárult, hogy a mai nyelvérzék a két szót nem is érzi összetartozónak. — További érdeme a munkának, hogy jelentéstani vizsgálatai sok esetben hézagot pótolnak. S bár a szerző hangsúlyozza, hogy munkájának célja nem etimológiai, többször szép eredménnyel végez ilyen jellegű kutatásokat is.

Miután néhány megjegyzést tett még a magyar etimológiai kutatások fontosságáról, a szóhasadás folyamatán belül az alak- és jelentésmegoszlás egymáshoz való viszonyáról stb., rátért a dolgozat összefoglalásában közölt tanulságok ismertetésére.

Szerinte egyetérthetünk azzal a nézettel, hogy korunkban a szóhasadás termékenyebb szóalkotási mód, mint volt a XVIII. század előtt; hiszen a pontosságra, a gazdaságosságra való törekvés nyilván annál nagyobb lendületet vesz, minél erősebben jelentkezik a társadalmi fejlődéssel kapcsolatban a normalizált, az egységes nemzeti és irodalmi nyelv igénye. Úgy véli: érdemes volna részletesebben konkretizálni azt a gondolatot, hogy a szóhasadást magát is erőltetés nélkül tekinthetjük valamiféle normalizálásnak, rendteremtésnek. Grétsy elsősorban a nyelvi anyagtakarékoság megnyilatkozását látja a szóhasadásban, opponense inkább a pontosságra, a világosságra való törekvést tartja fontosnak. — Nem egészen ért egyet a szerzővel abban sem, hogy a vizsgált szóalkotási mód mindig nyelvi selejtet, hulladékanyagot használ fel a maga céljaira. Szerinte itt nem ezt a mozzanatot kellene hangsúlyozni, hanem inkább azt, hogy a szóhasadás megakadályozza az alakváltozatok selejtté válását.

Még néhány apróbb megjegyzés után Tamás Lajos közölte, hogy Grétsy László dolgozatát a kandidátusi vita alapjául szívesen elfogadja.

Ezután *Tompa József* kandidátus olvasta fel opponensi véleményét. Előjáróban mindjárt hangsúlyozta: milyen öröndetes dolog, hogy a szóhasadás (vagy eddig ismertebb nevén: párhuzamos alak- és jelentéskülönülés) jelentőségét érintő kisebb-nagyobb részletkutatások után szerzőnk végre a szóalkotási mód rendszeres, modern feldolgozására vállalkozott. De még öröndetesebb az a tény, hogy munkája meg is felelt a hozzáfűzött várakozásoknak, sőt helyenként — például a nemzetközi szakirodalom feldolgozásában és a tömördek módszeres apró munkával készült egyes szócikkekben — még a vártnál többet, jobbat is nyújtott. Rendkívül dicsérendő, hogy a tanulságos, nagy tárgykört szilárd, dialektikus materialista álláspontból, az átlagon fölülemelkedő általános nyelvészeti és módszertani áttekintéssel dolgozza fel. A dolgo-

zat mind az eddigi eredmények módszeres feldolgozásában, mind egy fontos nyelvtörténeti jelenségnek jórészt eredeti kutatásokon alapuló elemzésében és egészen önálló rendszerezésében olyan értékes, hogy az opponens aggálytalanul ajánlhatja elfogadásra még akkor is, ha itt-ott perbe száll vele.

Ellenvetéseiben az általános, illetőleg a nyelvtani jellegű kérdésekből indul ki, s azokkal foglalkozik tüzetesebben.

A szerző — helyesen — a történeti folyamatot ragadja meg, s így módszere is szükségképpen teljesen történeti. Kétségtelen, hogy a mai leíró vizsgálat a tudatunk számára végképp elkülönült megfelelők esetében (mint *fej — fok, vacak — vacok* stb.) úgysem hozhat semmi érdemleges eredményt; a még erős asszociatív viszonyban levő párokon kívül (mint: *sarok — sark*) csak maga a jelenben is bármikor végbemehető szóalkotó folyamat érdekes a szinkrón nyelvtannak, ahogy az elvonás vagy a betűszóalkotás stb. is érthetően érdekli. Tompa József mégis úgy véli: az összefoglalásban hasznos lett volna a mai szinkrón nyelvtan számára fontos, egyébként a könyvben nem is mindig részletezett tanulságok rövid áttekintése is.

Szerinte Grétsynek már a definíciója is utal a disszertáció legkevesébe tisztázott elvi kérdésére: tudniillik arra, hogy mind a képző nélküli alapalakú és a képzős alapalakú szókban, mind pedig a ragos és a jeles (képzőtlen vagy képzős) szóalakokban végbement osztódást szóhasadásnak nevezi, holott a szóhasadást világosan a szóalkotásmódok körébe sorolja. Bármily nehéz is éles határt vonni a lexikológiai értelemben vett szó kettéhasadása meg a nyelvtani—ragozástani *s z ó a l a k o k* alak- és funkcióhasadása közt, az ellenpólusok szembeállítására nem lett volna nehéz, s legföljebb egy bizonyos átmeneti határsávban maradtak volna egyes bökkenők. — Helyesli viszont, hogy szerzőnk már a részleges alak- és jelentésmegoszlást is a szóhasadás körébe vonja; továbbá, hogy — a definíció értelmében — csak az együttes: alak- és jelentésbeli elkülönülést tekinti szóhasadásnak; kiemeli azt a tételt is, hogy a szóhasadásban a szó alak- és jelentésbeli oldala egyaránt ugyanabban a nyelvben válik ketté. Így elkerülhetővé válik, hogy a magyar szóhasadás eredményeként létrejött dublettek összekeveredjenek a különböző idegen nyelvekből átvett, azonos eredetű szópárokkal vagy az egyetlen idegen nyelvből két időben, esetleg más-más nyelvjárásból átvett párhuzamos szavakkal is.

Nem tartja rossznak az opponens a vizsgált jelenségre Grétsy Lászlótól alkotott *s z ó h a s a d á s* műszót. Mivel azonban a folyamat eredményeinek a megjelölésére nehéz lenne ennek megfelelő elnevezést találni, jobbnak találná helyette a folyamat megnevezésére a *s z ó m e g o s z l á s* vagy *s z é t v á l á s*, a termékek jelölésére pedig a *m e g o s z l o t t* vagy *s z é t v á l t s z a v a k* terminust. — Érdeme a szerzőnek, hogy gondosan és pontosan veszi számba, illetőleg bírálja a teljes eddigi szakirodalmat, s hogy gazdag névmutatóval könnyíti meg az olvasónak az utólagos visszakeresést, egyeztetést. — Megnyugtatónak látja Tompa József, hogy Grétsy — bár a témakörébe nem tartozó jelenségeket általában gondosan elhárítja — a határesetek, átmeneti jelenségek tárgyalására mégis gyakran vállalkozik, nyilván azért, hogy ezeknek tanulságait is érvényesítse, s hogy túlságosan ne egyszerűsítse a nyelvi jelenségek bonyolult összefüggéseit.

Nagyon tanulságos szerinte mindaz, amit a jelölt a szóhasadásnak egyre növekvő gyakorlatiáról mond, bár részleteiben nem tartja kellően előkészítettnek, megnyugtató számításokon alapulónak ide vágó számszerű összefoglalá-

sát. — Ugyancsak problematikusnak, tisztázatlannak ítéli még — mint részletesen kifejti — a képzóhasadások kérdését is.

Ezek után a szóhasadással ellentétes nyelvi folyamatok vizsgálatáról, a szerzőtől elemzett jelenségek rendszerezéséről, majd az egyes szótörténeti—etimológiai cikkekről, a jelölt munkamódszeréről, filológiai eljárásáról, stílusról stb. beszélt általában igen elismerő módon, még akkor is, ha olykor bizonyos kérdésekben saját felfogása eltért a dolgozatban tükröződő nézettől.

Végül Grétsy László disszertációját nagy megbecsüléssel ajánlotta elfogadásra a Tudományos Minősítő Bizottságnak.

Ketten szóltak hozzá a dolgozathoz: *Balázs János és Lőrincze Lajos*, mindketten a bizottság tagjai.

Balázs János csatlakozott az opponenseknek ahhoz a véleményéhez, hogy a jelölt dolgozata értékesen gyarapítja szakirodalmunkat. Először a disszertációval kapcsolatban azt a problémát vetette föl, amelyből az ide vágó kutatások során ki kell indulnunk: meddig szó a szó és mikor csak szóalak. Az Értelmező Szótár gyakorlatából vett néhány példán mutatta be, hogy e kérdést olykor mily nehéz eldönteni; valamint azt, hogy a szótári munkatársak milyen módon jártak el az ilyen esetekben. — Hozzászólásának második részében az etimológiai kutatások fontosságára és az etimológiai szótár elkészítésének sürgősségére hívta fel a figyelmet; az ilyen jellegű disszertációk különösen élesen mutatnak rá az e téren levő hiányosságokra. — Végül a szóhasadás két különböző (rendszereszerű vagy alakszerű) módozatairól ejtett néhány szót.

Lőrincze Lajos szerint még mindig igen kívánatos volna, ha a szerző fokozottabban figyelembe venné munkájában a nyelvjárásokat, mert ezek lényegesen gazdagabbak ilyen alakpárokban a köznyelvnl. — Kiemelte, hogy a jelölt értekezését igen szépen, jó magyar nyelven írta meg. Legfeljebb azt lehetne megjegyezni, hogy egy-egy részlet kidolgozása kissé terjengősre sikerült.

A hozzászólások elhangzása után *Grétsy László* válaszolt az opponenseknek és a hozzászólóknak.

Először köszönetet mondott az érdeklődésért, a gondos, alapos és elismerő opponensi véleményekért, és ígéretet tett, hogy a hasznos tanácsokat a munka közzététele előtt a lehetőséghez mérten értékesíteni fogja.

Ezután a dolgozatot érintő elméleti kérdéseket vette számba. Szerinte abban a kérdésben, hogy a szóhasadás inkább a nyelvi anyagtakarékosság vagy a pontosságra, világosságra való törekvés eszköze-e, valójában nincs lényeges eltérés opponensének véleménye és saját nézete között. Itt csupán arról van szó, hogy bizonyos típusok keletkezésekor inkább az egyik, mások létrejöttékor viszont inkább a másik mozzanat került előtérbe. Nem lehetetlen, hogy ezen a ponton a disszertáció adott okot a félreértésre. — Tompa Józsefnek teljes mértékben igazat adott, amiért a szóhasadás és a szóalakhasadás közötti következetes különbségtevést hiányolta. Ugyanakkor azonban azt is megjegyezte, hogy maga is sokat töprengett a kérdésen, és opponensétől eltérő álláspontra jutott. Az a véleménye alakult ki, hogy a szóhasadás fogalmába bekapcsolhatja az olyan alaki és jelentés-, illetőleg funkcióelkülönülést is, amely nem egy szó alapalakjában, hanem csupán bizonyos ragos vagy jeles formáiban jelentkezik, mivel ez a szóalkotás vizsgálata szempontjából kétféle jelenség lefolyását és társadalmi szerepét tekintve lényegében azonos. Az elvi megfontolás mellett ezt az eljárást támogatta különben még a két típus esetleges elhatárolásának jó néhány gyakorlati nehézsége is.

Opponenseinek terminológiai kifogásaira egyelőre még nem tud végleges választ adni. Abban Tamás és Tompa egyetértenek vele, hogy a korábbi 10—15 szótagból álló megjelölések helyett sokkal rövidebbre és alkalmasabbra van szükség. Azt viszont már nem tartja okvetlenül szükségesnek, hogy a szóhasadásnak mint folyamatnak a produktumai is külön műszót kapjanak. Ezekben a kérdésekben végül úgyis a nyelvtudományi gyakorlat fog dönteni.

Röviden érintette a szóhasadással ellentétes nyelvi folyamatok kérdését, a képzőhasadások problémáját, opponenseinek a disszertáció összefoglalására, irodalmi forrásaira, statisztikai jellegű megállapításaira stb. vonatkozó megjegyzéseit.

Balázs Jánosnak a szó és a szóalak elválasztására vonatkozó megjegyzésére valójában már előbb, Tompa Józsefnek adott válaszában felelt. Elismeri, hogy a szóhasadás és a szóalakhasadás határainak pontos megvonása még további kutatásokat igényel. — Az etimológiai kutatások fellendítésének fontosságát maga is úgy látja, mint Balázs-János. — Nagy örömmel vette a szétválás rendszerszerű és alaki jellegére rámutató megjegyzést. Ezt a gondolatot dolgozatában föltétlenül jobban kívánja értékesíteni, mint eddig.

Lőrincze Lajosnak azt a kívánságát, hogy dolgozatába a nyelvjárások megfelelő anyagát is belevonja — úgy véli — aligha tudja teljesíteni. Ahhoz ugyanis, hogy a szóhasadás jelenségét rendszeresen vizsgálja a nyelvjárásokban — véleménye szerint — nem állna rendelkezésére megfelelő írásos anyag. — A dolgozat helyenkénti terjengősségét illető megjegyzését okvetlenül meg fogja szívlelni.

A jelölt választát mindkét opponens elfogadta. Tamás Lajos esupán azért tett néhány megjegyzést, hogy néhány problémával (így például a nyelvi anyagtakarékosság, illetőleg pontosságra törekvés, a szóhasadás és szóhasítás, a nyelvjárások feldolgozásának kérdésével) kapcsolatban álláspontját még-egyszer megfogalmazza.

A bizottság ezután az alábbi határozatot hozta: „A jelölt nyelvünknek egy eddig fontossága ellenére is meglehetősen mellőzött és kellőképpen elméletileg sem tisztázott jelenségkörét vizsgálta meg dicséretre méltó alaposással, módszerességgel és ötletességgel. Munkájában kitűnő kritikai érzékkel ítélte meg és használta fel mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalmat. A dolgozat elméleti fejtegetései és részeredményei a jelölt rendszerező képességét és filológiai gondosságát egyaránt mutatják. A munka szakirodalmunkat értékesen gyarapítja.”

A vitát összefoglalta

B. Lőrinczy Éva
a bizottság titkára

MOLLAY KÁROLY „SOPRON VÁRMEGYE VÁZLATOS TÖRTÉNETE” C.
KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1960. június 21-én vitatta meg Mollay Károly kandidátusi dolgozatát. A bírálóbizottság elnöke *Turóczi-Trostler József* akadémikus, titkára *Hutterer Miklós* kandidátus volt, tagjai: *Kumorovitz Bernát* és *Mályusz Elemér*, a tört. tud. doktori, valamint *Bán Imre*, az irod. tud. kandidátusa és *Benkő Loránd*, a nyelv. tud. kandidátusa.